

Disciplinansvar för studenter som fuskar eller stör

av Nils Jareborg

1. *Utdrag ur Högskoleförordningen (1993:100)*
2. *Inledning*
3. *Vilseledande handlingar*
  - Försök att vilseleda
  - Tillgång till otillåtna hjälpmedel
  - Relevansbedömningen
  - Uppsåtskravet
  - Fusk och examination
  - Förebyggande åtgärder
4. *Störande handlingar*
  - Skyddad verksamhet
  - Överträdelse av ordningsregler m.m.
5. *Disciplinära åtgärder*
  - Preskription
  - Varning
  - Avstängning
  - Avstängning från vissa lokaler
  - Valet mellan varning och avstängning
  - Avstängningens längd
  - Förslag om avstängning enbart från prov
6. *Beviskravet*
7. *Ingripande på platsen*
  - Vilseledande handlingar
  - Störande handlingar
8. *Anmälan till polis- eller åklagarmyndighet*
  - Brottsliga gärningar
  - Bör anmälan ske?

1. Utdrag ur Högskoleförordningen (1993:100)

10 kap. Disciplinära åtgärder

1 § Disciplinära åtgärder får vidtas mot studenter som

1. med otillåtna hjälpmedel eller på annat sätt försöker vilseleda vid prov eller när en studieprestation annars skall bedömas,

2. stör eller hindrar undervisning, prov eller annan verksamhet inom ramen för utbildningen vid högskolan,

3. stör verksamheten vid högskolans bibliotek eller annan särskild inrättning inom högskolan,

4. utsätter

a) en annan student för sådana etniska trakasserier, trakasserier på grund av sexuell läggning, trakasserier på grund av funktionshinder eller sexuella trakasserier som avses i 4 § lagen (2001:1286) om likabehandling av studenter i högskolan, eller

b) en arbetstagare vid högskolan för sådana sexuella trakasserier som avses i 6 § andra stycket jämställdhetslagen (1991:433), etniska trakasserier som avses i 3 § andra stycket lagen (1999:130) om åtgärder mot etnisk diskriminering i arbetslivet, trakasserier på grund av funktionshinder som avses i 9 § andra stycket lagen (1999:132) om förbud mot diskriminering i arbetslivet av personer med funktionshinder eller 8 § andra stycket lagen (1999:133) om förbud mot diskriminering i arbetslivet på grund av sexuell läggning.

Disciplinära åtgärder får inte vidtas senare än två år efter det att förseelsen har begåtts.

2 § De disciplinära åtgärderna är varning och avstängning.

Ett beslut om avstängning innebär att studenten inte får delta i undervisning, prov eller annan verksamhet inom ramen för utbildningen vid högskolan. Beslutet skall avse en eller flera perioder, dock sammanlagt högst sex månader.

Ett beslut om avstängning får också begränsas till att avse tillträde till vissa lokaler inom högskolan.

12 § Ett beslut om avstängning skall genast tillämpas, om annat inte föreskrivs i beslutet.

2. Inledning

Enligt 4 kap. 5 § högskolelagen (1992:1434) får Regeringen meddela föreskrifter om tillfällig avstängning av studenter. De med stöd av högskolelagen utfärdade bestämmelserna finns i 10 kap. högskoleförordningen (1993:100). Före 1993 fanns en särskild författning, nämligen förordningen (1982:976) om disciplinära åtgärder mot studerande i statlig och kommunal högskoleutbildning, vilken i sin tur hade föregångare i förordningen (1977:826) om tillfällig avstängning av studerande vid högskoleenhet och disciplinstadgan (1958:327) för de studerande vid rikets universitet och vissa andra läroanstalter.

Regleringen i 10 kap. högskoleförordningen ger inte möjlighet att från utbildning avskilja studenter tills vidare. Sådana frågor hanteras i annan ordning. Enligt 4 kap. 6 § högskolelagen får sådant avskiljande ske endast om studenten lider av psykisk störning, missbrukar alkohol eller narkotika eller har gjort sig skyldig till allvarlig brottslighet, och det därför bedöms föreligga en påtaglig risk för att han eller hon kan komma att skada annan person eller värdefull egendom under utbildningen. Se vidare förordningen (1987:915) om avskiljande av studenter från högskoleutbildning.

I förevarande skrift behandlas vissa frågor om disciplinära åtgärder mot studenter som fuskar eller stör verksamheten. Utanför framställningen faller disciplinära åtgärder med anledning av att en student trakasserar en annan student eller en arbetstagare på sätt som sägs i 10 kap. 1 § första stycket fjärde punkten högskoleförordningen.

Framställningen bygger i viss mån på en av författaren år 1991 på uppdrag av Universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) företagen översyn av 1982 års förordning. Av betydelse för denna utredning var främst följande material: (1) PM 1981-11-26 med Kommentarer till förslag om disciplinförordning gällande de studerande vid statlig högskoleenhet (utarbetad av professorerna Alvar Nelson och Hans Thornstedt), (2) en remissammanställning, utarbetad inom UHÄ inför en konferens om disciplinära frågor m.m. 1986-03-17, (3) en sammanställning 1987-05-29 av Råd och kommentarer avseende

disciplinförordningen, utarbetad inom UHÄ, och (4) en remissammanställning, utarbetad inom UHÄ inför en andra konferens om disciplinära frågor m.m. 1990-04-17.

En tredje konferens om disciplinära åtgärder mot studenter anordnades av Högskoleverket 1996-03-14.

Av 1 kap. 4 § högskoleförordningen framgår att med *student* avses den som är antagen till och bedriver högskoleutbildning, inklusive forskarutbildning. Detta innebär att disciplinär åtgärd inte kan vidtas vid fusk i samband med antagningsprov (högskoleprov) eller mot en gäststudent som inte har antagits till högskoleutbildning. Detsamma gäller en studerande i uppdragsutbildning, om hon inte har antagits till högskoleutbildning och det inte heller i avtal mellan högskolan och uppdragsgivaren har föreskrivits att en förseelse skall handläggas i enlighet med högskoleförordningen.

Disciplinär åtgärd kan rent formellt vidtas även mot den som har avslutat sin utbildning eller annars lämnat högskolan. Av naturliga skäl är det i sådana fall ofta poänglöst att vidta någon åtgärd. I alla fall där fusk uppdagats efter det att ett betyg har registrerats uppkommer emellertid frågan om det är möjligt att ändra beslutet. Denna fråga behandlas dock inte i förevarande skrift.

Med *högskola* avses nedan både universitet och högskolor, i enlighet med bestämmelsen i 1 kap. 2 § högskoleförordningen.

Högskoleförordningen betecknas i det följande med förkortningen *HF*. Med *BrB* avses Brottsbalken (1962:700).

Vid hänvisning till Högskoleverkets rapport ”20 åtgärder att stärka studenternas rättssäkerhet” (2001) talas om *Högskoleverkets rapport*.

3. Vilseledande handlingar

Försök att vilseleda

Förseelsen enligt första punkten i HF 10:1 st. 1 definieras som att studenten försöker vilseleda när en studieprestation skall bedömas. Formuleringen inbjuder till den elementära reflexionen att endast försök till vilseledande, men inte fullbordat vilseledande, synes omfattas av författningstexten. Något hinder mot att förstå denna så att även lyckade försök omfattas finns dock naturligtvis inte. Formuleringen kan delvis förklaras med att i praktiken sker en upptäckt av fusk nästan alltid i anslutning till ett provtillfälle. Viktigare torde emellertid vara att ett fuskförsök ofta misslyckas på det sättet att vilseledandet inte påverkar betygssättning eller något annat beslut i samband med bedömning av en studieprestation; det kan till och med ha en negativ inverkan, såsom när en student har skrivit fel på en fusklapp. Intresset av att ingripa med en disciplinär åtgärd bör rimligtvis knytas till studentens klandervärda beteende och inte till de ofta slumpmässiga effekterna därav.

Ett vilseledande innebär att någon inges en felaktig uppfattning. Det råder således ett krav på orsakande. Ibland kan även den som redan har en felaktig uppfattning vilseledas. Detta gäller främst när vilseledandet består i att vederbörande hålls kvar i en felaktig uppfattning, som hon annars skulle ha övergett.

Som metod för vilseledande nämns särskilt användning av otillåtna hjälpmedel, dvs. otillåten litteratur, ”fusklappar”, otillåtna anteckningar i tillåten litteratur, otillåtna mekaniska eller elektroniska hjälpmedel, osv. Det mest påtagliga exemplen på användning av otillåtna hjälpmedel är plagiat vid författande av uppsatser, promemorior eller avhandlingar och att någon i förväg tar del av skrivningsfrågor. En relativt vanlig och svårkontrollerbar modern form av fusk är plagiat från databaser eller Internet.

En jämförbar metod är otillåten hjälp av en annan person. Härvid begås en förseelse både av den som hjälper till (om hon är student) och den som utnyttjar annans hjälp, oberoende av vem som har tagit initiativet till fusket. Det finns således inget krav på att den som fuskar

måste göra det till förmån för sig själv. En annan sak är att den som medverkar endast på det sättet att hon i förväg underlättar för någon annan att fuska, t.ex. genom att låna ut anteckningar eller andra hjälpmedel, inte begår en sådan förseelse som sägs i förordningen. Detta beror på att en sådan handling inte i sig är ett försök att vilseleda.

Vilseledande kan ske genom åtgärder efter ett prov. Främst bör nämnas ändring av skrivningssvar sedan examinationen avslutats och ändring av poäng som en lärare har åsatt ett skrivningssvar eller en skrivning.

Inte bara en handling, utan även en *underlåtenhet* kan psykiskt påverka någon så att hon inges en felaktig uppfattning. Om exempelvis A har lovat B att tala om för henne om en viss händelse inträffar, så kan A:s underlåtenhet att handla i enlighet med löftet få B att felaktigt tro att händelsen inte har inträffat. Svårare är det att tala om vilseledande i fall av underlåtenhet att ta någon ur en felaktig uppfattning. Antag att en lärare förväxlar två skrivningar så att A som borde fått underkänt blir godkänd och B som borde fått godkänt blir underkänd. B protesterar av någon anledning inte; hon kanske avbryter sina studier eller avlider. Ett annat exempel är att en examinator har räknat fel vid sammanräkning av poäng. Kan studenten anses vilseleda examinatoren, om hon inte påtalar förväxlingen respektive felräkningen och alltså inte förhindrar att ett godkänt betyg registreras? För en straffrättslig bedömning är det avgörande huruvida underlåtenheten har haft psykisk påverkan, dvs. beslutet att ge godkänt betyg måste ske under beaktande av att studenten inte har påtalat något fel. Ett rent utnyttjande av annans villfarelse är inte ett vilseledande. Även om frågan kanske närmast har teoretiskt intresse, kan man hävda att det i disciplinärenden knappast finns anledning att göra någon skillnad mellan dessa fall (förutsatt att studenten handlar uppsåtligt). En student som till sin egen fördel underlåter att påtala en förväxling av studieprestationer eller en felräkning är lika klandervärd som den som på mer traditionellt sätt fuskar sig till ett högre betyg. Att studera vid en högskola innebär att ingå i en arbetsgemenskap där ett visst mått av lojalitet mot gemenskapen förväntas. Det bör dock tilläggas att det inte finns något auktoritativt belägg för denna ståndpunkt. Och om man anser att förordningen bör tolkas restriktivt, så är den knappast hållbar.

Vad gäller gränsdragningen mellan försök och ren förberedelse? den s.k. försökspunkten? finns i straffrättslig teoribildning och rättspraxis principer att falla tillbaka på om man så önskar. Att här närmare gå in på dessa frågor är inte påkallat. I huvudsak kan man hålla sig till en normalspråklig förståelse av "försöker vilseleda".

Ett försök föreligger givetvis alltid om studenten har slutfört vad som är behövligt för ett vilseledande eller vad hon tänkte göra för att vilseleda. Man talar i sådana fall om avslutade försök. Av språkbruket framgår att det även finns oavslutade försök. Ett sådant innebär normalt att det ändå är möjligt att säga att studenten har inlett själva utförandet av ett vilseledande. Härav följer att vid ett prov kan ett

försök inte anses föreligga när något gjorts före det att provtillfället formellt har inletts. Att preparera litteratur med otillåten text eller att skriva fuskklappar i syfte att använda dem vid en skrivning är således inte försök att vilseleda. Detsamma gäller när två personer kommer överens om att hjälpa varandra på otillåtet sätt.

Tillgång till otillåtna hjälpmedel

I många fall av misstänkt fusk kan inget annat styrkas än att studenten har haft tillgång till otillåtna hjälpmedel. Vederbörande har kanske ännu inte hunnit använda ett hjälpmedel eller det visade sig vara utan värde i det konkreta fallet på grund av provets innehåll. Frågan är om försökspunkten kan anses nådd, när inget annat skett än att studenten har berett sig tillgång till otillåtna hjälpmedel.

En förutsättning måste vara att ett hjälpmedel är så placerat att det är åtkomligt och även i övrigt möjligt att använda. Är denna förutsättning uppfylld, anses enligt långvarig fast praxis i disciplinnämnderna och kammarrätterna ett försök till vilseledande föreligga. Ståndpunkten har godtagits av Regeringsrätten i dess dom den 28 mars 1996 (mål nr 2991-1995) ? RÅ 1996 ref. 15.

Det teoretiskt intressanta är att man i dessa fall inte kan säga att studenten har inlett utförandet av ett vilseledande. Man kan emellertid även här motivera försöksklassificeringen genom hänvisning till den straffrättsliga försöksläran. Sålunda anses ett försök föreligga även i det fall att man påbörjat utförandet av en omedelbart föregående handling, om också denna är otillåten. Exempelvis föreligger ett försök till stöld redan när en person påbörjat ett inbrott i avsikt att stjäla, trots att det inte är språkligt möjligt att säga att hon redan då har påbörjat ett "tagande" av en sak.

Relevansbedömningen

Ett vilseledande (eller ett försök därtill) måste avse något som är relevant för bedömningen av studieprestationen. Vanligtvis är fråga om vilseledande vid prov, dvs. rörande vederbörandes teoretiska kunskaper eller praktiska färdigheter. Möjligheterna att låta en annans prestation framstå som sin egen är inte sällan större vid praktiska prov än vid teoretiska, eftersom studenten då i större utsträckning tillåts

arbeta utan kontroll. Under senare år har det också blivit vanligt att teoretiska färdigheter prövas genom hemarbete e.dyl.

Under författningstexten faller emellertid även vilseledande utan direkt samband med prov, förutsatt att det gäller något som kan påverka bedömningen av en studieprestation. Hit hör bl.a. vilseledande rörande medverkan eller arbetsinsatser i obligatoriska utbildningsmoment, laborationer o.dyl. Ett exempel är att någon felaktigt antecknar någon annan som närvarande vid obligatorisk undervisning. Även den som i ett sådant fall bett en kamrat att göra anteckningen gör sig skyldig till en förseelse.

Ytterligare att nämna är vilseledande rörande tidigare studieresultat, andra förkunskaper, genomgången praktik m.m., om det är relevant för tillträde till viss utbildning eller kurs eller omvänt kan föranleda befrielse från deltagande eller examination. Man kan visserligen ifrågasätta om alla sådana fall avser att "en studieprestation skall bedömas", men vid sin tillkomst avsågs texten täcka även dem.

Det bör framhållas att det inte är givet att en användning av hjälpmedel som inte formellt är tillåtna innefattar ett relevant vilseledande. Användningen måste kunna påverka bedömningen av ifrågasatt studieprestation. Den som under en skrivning, där inga hjälpmedel är tillåtna, tar hjälp av en ordbok kan inte sägas ha fuskat, om svarens språkliga utformning inte tillmäts betydelse vid bedömningen.

En redan nämnd fråga är hur man skall se på fall där den som vill fuska lyckas vilseleda endast på det sättet att hon lyckas använda otillåtna hjälpmedel, men misslyckas att därigenom nå högre betyg än hon annars skulle ha fått. Fusket är med andra ord utan betydelse, eller det har en för studenten ofördelaktig betydelse. Svaret är i och för sig givet, eftersom redan medförandet av otillåtna hjälpmedel innebär ett försök att vilseleda. Frågan kan emellertid ändras till att avse den situationen att det redan från början objektivt sett är uteslutet att hjälpmedlet skulle kunna användas för att påverka utgången av provet. Man talar i sådana fall om otjänliga försök.

Den avgörande synpunkten är att den som försöker fuska, men som ? på grund av omständigheter varöver hon inte råder ? inte vinner eller inte kan vinna något genom försöket, är lika klandervärd som den som har bättre tur. Följaktligen kan ett försök vara relevant även om

det är dömt att misslyckas. Det enda som krävs är att gärningen avser en kunskapsmateria eller prestationer, som faller inom ramen för ifrågavarande bedömning. T.ex. medförda otillåtna anteckningar måste ha anknytning till det ämne som provet avser. Det avgörande är om anteckningarna *skulle ha kunnat* vara till nytta på ett sätt som har betydelse för bedömningen av provet.

Uppsåtskravet

Att försöka göra något är en målinriktad aktivitet. Enligt allmänt språkbruk är ett försök detsamma som att någon gör något *för att* nå ett visst mål: handlingen företas med ett visst syfte (i en viss avsikt). Inom straffrätten talar man i sådana fall om direkt uppsåt. För straffrättsligt ansvar för försök krävs emellertid inte sådant uppsåt. Det räcker med vad som enligt straffrättslig teori och praxis definieras som uppsåt. Det finns inte anledning att i disciplinärenden i detalj ta ledning av denna tämligen tekniska och svårbegripliga begreppsbyggnad. Den bakomliggande idén är att någon handlar med uppsåt, inte bara när vederbörande har direkt uppsåt att nå ett visst mål, utan även när hon förstår vad hon gör.

I fuskfall innebär detta att det för uppsåt krävs antingen att studenten avser att vilseleda vid prov e.dyl. eller att hon förstår att en sådan gärning har påbörjats eller genomförts. Uppsåt är uteslutet t.ex. om vederbörande inte har förstått att medförda eller använda hjälpmedel är otillåtna.

I regel krävs ingen särskild bevisning om att den som medvetet berett sig tillgång till otillåtna hjälpmedel också har avsett att använda dem. Detta beror dock inte på att saken skulle vara irrelevant, utan på att det måste presumeras att den som ser till att otillåtna hjälpmedel finns tillgängliga också är beredd att använda dem. Det är inte lätt för den som misstänks för fusk att få andra att tro att otillåtna hjälpmedel har medförts *enbart* i annat syfte än att användas vid provet om tillfälle skulle ges. En invändning om att medvetet medförda otillåtna hjälpmedel inte skulle användas kan därför normalt lämnas utan avseende.

En inte ovanlig invändning är att otillåtna hjälpmedel medförts av misstag, t.ex. tillsammans med tillåtna hjälpmedel. Uppsåtskravet är i

sådana fall inte uppfyllt, om det inte finns något som tyder på att studenten har upptäckt att hjälpmedlen medförts och hennes förklaring framstår som så trovärdig att den inte kan lämnas utan avseende.

Det har ibland ifrågasatts om författningstexten skall tolkas så att det råder ett krav på uppsåt. Det är möjligt att man ursprungligen tänkt sig att lämna öppet om även fall av (främst grov) oaktsamhet skulle kunna föranleda disciplinär åtgärd. Det måste emellertid numera ? särskilt efter Regeringsrättens dom i RÅ 1996 ref. 15 ? anses vara klarlagt att författningen skall läsas så att uppsåt krävs. Varken straffrätten eller allmänt språkbruk känner för övrigt till ”oaktsamma försök”.

I Länsrättens i Östergötlands län dom en 5 maj 1999 (mål nr 483-99) motiverades emellertid disciplinansvar med formuleringen att

det är osannolikt att han varken insett eller bort inse att han i sitt tabellverk inte varit tillåten att införa omfattande anteckningar som kunnat vara till hjälp vid tentamen.

En sådan motivering ? som hänvisar till uppsåt eller oaktsamhet ? är inte godtagbar. I Högskoleverkets rapport (s. 91) tas klart avstånd från disciplinär åtgärd på grund av en oaktsam förseelse.

I sammanhanget kan erinras om att en bedömning av innehåll att någon ”borde ha förstått” något visst är tvetydig.

Det kan vara fråga om en oaktsamhetsbedömning: vederbörande har inte förstått, men borde ha förstått, dvs. hon kan klandras för att inte ha brukat sitt förstånd så att hon skulle ha varit i en position där hon skulle ha förstått. Det rör sig då ofta om bristande uppmärksamhet eller underlåtenhet att ta del av anvisningar eller att utföra kontroller.

Men det kan också vara fråga om en bevisbedömning. Att vederbörande borde ha förstått är då detsamma som att det finns goda skäl att tro att hon faktiskt har förstått.

Det kunde givetvis övervägas om författningen borde ändras så att även den, som av (grov) *oaktsamhet* bereder sig tillgång till otillåtna hjälpmedel vid ett provtillfälle, skulle kunna bli föremål för disciplinär åtgärd. Härigenom skulle man vinna två saker. Handläggningen av fuskfall skulle underlättas i och med att bevisning om uppsåt inte längre skulle ha avgörande betydelse. Vidare skulle vikten av att man följer givna regler inskärpas. Å andra sidan skulle det emellertid normalt framstå som alltför ingripande att besluta om avstängning när fusket inte är medvetet, dvs. i praktiken skulle endast varning komma i fråga. Det skulle därför ändå ganska ofta behöva utredas om uppsåt förelegat. Härtill kommer svårigheten att avgöra på vilken nivå en oaktsamhet blir tillräckligt klandervärd för att böra föranleda disciplinär åtgärd. Det skall

också märkas att ifrågavarande fall normalt handläggs av disciplinnämnden, och förfarandet inför nämnden har för många säkert en lika avskräckande verkan som en formell varning.

Fusk och examination

Disciplinnämnden eller rektor kan inte bestämma om ett prov skall examineras, när en student misstänks för att ha gjort sig skyldig till fusk. Denna fråga avgörs av den lärare som utsetts att vara examinator (HF 6:10). Beslut om betyg kan inte överklagas (jämför HF 12:4).

Att en lärare avstår från att examinera ett skriftligt prov eller en liknande prestation kan ses som en påföljd för fusk, men det är ingen disciplinär åtgärd. Det normala bör vara att examinationen uppskjuts så länge det inte är avgjort om en förseelse har begåtts.

När frågan om studenten har fuskat har avgjorts, ankommer det på läraren att ta ställning i examinationsfrågan. Någon skyldighet för läraren att examinera ett prov av den som har fuskat anses inte föreligga. Det normala är att provet betraktas som ogiltigt om studenten har fuskat. Vid motsatt utgång i ärendet bör normalt examination ske.

Det kan emellertid inte uteslutas att det är motiverat att vägra att examinera ett prov, trots att fusk inte har kunnat styrkas. Otillåtna hjälpmedel kan ha funnits tillgängliga, och till och med använts, utan att kraven i HF 10:1 är uppfyllda, nämligen när studenten inte har förstått att hjälpmedlen var otillåtna. I ett sådant fall har läraren att göra en självständig bedömning om det finns anledning att inte examinera provet. Att annars vägra att examinera ett prov, när fusk inte har kunnat styrkas, kan innebära att man gör sig skyldig till tjänstefel (BrB 20:1).

På motsvarande sätt kan det ibland vara motiverat att examinera ett prov trots att det är styrkt att fusk har förövats. Det gäller i vart fall den situationen att studenten har medfört otillåtna hjälpmedel men ertappats på ett så tidigt stadium att hon uppenbarligen inte har haft någon möjlighet att använda dem.

Läraren anses emellertid inte heller i sådana fall ha någon skyldighet att examinera provet. Provet kan betraktas som ogiltigt med hänvisning till att studenten har överträtt en viktig ordningsregel. För att åstadkomma enhetliga bedömningar har vissa rektorer utfärdat en rekommendation om att ett prov, vid vilket studenten har belagts med

fusk, inte skall examineras. En sådan rekommendation är dock inte formellt bindande, och läraren har rätt att bedöma provet som giltigt.

En student som, när examinationen skall påbörjas, ertappas med otillåtna hjälpmedel torde kunna förvägras att fullfölja provet och avvisas från lokalen, om det är uppenbart att fusk föreligger. Men om hon tillåts att genomföra provet efter det att hon lämnat ifrån sig hjälpmedlen, måste det för henne framstå som mycket egendomligt att provet betraktas som ogiltigt, trots att det i sig genomförts utan fusk. Hon kan med fog finna sig lurad att i onödan delta i ett kanske mycket krävande prov. Av anständighetsskäl bör det därför krävas att studenten, i samband med att hon lämnar ifrån sig hjälpmedlen, upplyses om risken för att provet kan bedömas som ogiltigt på grund av överträdelsen av en ordningsföreskrift.

Förebyggande åtgärder

Här skall i korthet understrykas vikten av att effektiva åtgärder vidtas för att förebygga fusk. Vid varje högskola bör man ha utrett vilka rutiner som skall gälla vid prov och vilka åtgärder, arrangemang och kontrollrutiner som är ägnade att förebygga fusk. Klara instruktioner bör vara utfärdade beträffande genomförandet av skriftliga prov. Lärare, skrivningsvakter och studenter bör vara informerade om gällande bestämmelser. Det skall inte få råda någon tvekan om vilka hjälpmedel som är tillåtna.

Fusk kan förebyggas på många sätt. Det kan exempelvis föreskrivas att man vid ett skriftligt prov endast får använda skriv- och kladdpapper som tillhandahålls av institutionen. Skrivningar kan kopieras innan de efter rättning lämnas till studenterna för granskning. För utbildningar med många studenter kan ett sådant förfarande vara alltför kostsamt. Fusk kan emellertid förebyggas också på annat sätt, t.ex. genom att man låter studenterna granska skrivningen under övervakning.

Man bör se över examinationsformerna. I många kurser läggs alltför stor vikt vid rena minneskunskaper. Det viktiga i examinationen inom en akademisk utbildning bör vara kontroll av förståelse och av förmåga till analys, syntes och kritisk värdering. Betonas detta starkare kan de vanligaste typerna av fusk förlora i betydelse. Ett

problem i sammanhanget är dock att det är svårt att uppdaga fusk vid hemskrivningar och annat självständigt arbete, som i och för sig är en mycket lämplig form för examination.

4. Störande handlingar

Skyddad verksamhet

Enligt andra och tredje punkten i HF 10:1 st. 1 får disciplinära åtgärder vidtas också när en student stör eller hindrar undervisning, prov eller annan verksamhet inom ramen för utbildningen vid högskolan, eller stör verksamheten vid högskolans bibliotek eller annan särskild inrättning inom högskolan. Inte sällan är fråga om brottsliga gärningar; se vidare nedan avsnitt 8.

Utbildningen vid en högskola behöver naturligtvis inte vara rumsligt förlagd till själva högskolan. Förordningens bestämmelser är avsedda att gälla alla former av s.k. studiespecifik verksamhet. Således omfattas även t.ex. praktiska moment som är förlagda till skolor, sjukhuskliniker, verkstäder, forskningsstationer, myndigheter, naturen osv. Till verksamheten inom ramen för utbildningen hör även forskning, klinisk verksamhet och administrativa funktioner.

Undantagsvis kan t.ex. våld, hot eller kränkande uttalanden som riktas mot lärare eller studenter sägas störa eller hindra verksamheten, helt oberoende av den plats där gärningen utförs. Vidare kan verksamheten störas för en student, trots att lärare eller andra studenter inte uppmärksammar störningen. Men vad som närmast är privata mellanhavanden faller utanför förordningen. Ett sådant fall har bedömts av Kammarrätten i Stockholm genom dom den 29 mars 1993 (mål nr 88-1993).

Även verksamheten vid högskolans bibliotek eller annan särskild inrättning inom högskolan är skyddad. Det finns ett uppenbart behov av att kunna ingripa mot studenter som påtagligt åsidosätter bibliotekens ordningsregler.

Begreppet särskild inrättning används i HF 3:8, där det sägs att det vid en högskola kan finnas särskilda inrättningar enligt föreskrifter som Regeringen meddelar. I Högskoleverkets rapport sägs (s. 92-93) att det saknas skäl att utgå från att begreppet skall ha en annan innebörd i HF 10:1, och som exempel nämns sedan Institutet för miljömedicin (Karolinska institutet), Manne-Siegbahn-laboratoriet (Stockholms universitet) och MAX-laboratoriet (Lunds universitet).

En sådan tolkning strider emellertid mot vissa domstolsavgöranden, och den får regleringen i HF 10:1 st. 1 p. 3 att framstå som föga meningsfull vad gäller annat än bibliotek. Även ordalydelsen talar för att "särskild inrättning" i detta författningsrum har en annan innebörd än i HF 3:8. I författningstexten talas nämligen om högskolans bibliotek eller *annan* särskild inrättning, dvs. även högskolans bibliotek är en särskild inrättning. Högskolebibliotek nämns i HF 3:10. Regleringen måste anses innebära att ett högskolebibliotek inte är en särskild inrättning i den mening som avses i HF 3:8.

Exempel på annan särskild inrättning är enligt författarens mening museum, datorrum, datorenhet, verkstad, djuravdelning och möjligtvis motionsanläggning. Ett personalrum kan inte anses vara en särskild inrättning.

Det är oklart i vilken omfattning en högskolas centralförvaltnings lokaler skyddas. Endast en del av dem kan med fog sägas hysa verksamhet inom ramen för utbildningen. Om de i övrigt ? bortsett från personalrum o.dyl. ? skall anses vara särskilda inrättningar är en öppen fråga.

Överträdelser av ordningsregler m.m.

I många fall har överträdelser av ordningsregler den verkan att verksamhet störs eller hindras. Detta gäller främst ordningen på bibliotek, vid laborationer och vid skriftliga prov.

Särskilt vad gäller skriftliga prov ges i allmänhet detaljerade föreskrifter om studenternas skyldigheter i olika hänseenden. Åsidosätts en sådan skyldighet finns ofta tillräckligt skäl för att finna att verksamheten störs eller hindras. Det är angeläget att ordningsreglerna föreskriver att studenter är skyldiga att för skrivningsvakt uppvisa medförda hjälpmedel. En vägran att efterkomma en sådan uppmaning torde regelmässigt innebära att verksamheten störs eller hindras, om studenten inte självmant avbryter sitt deltagande i provet. Vad som händer är ju att studenten önskar genomföra en examination på sina egna villkor. Det torde vara ofrånkomligt att detta på något sätt stör verksamheten. Detta får anses gälla även om formella regler om skyldighet att uppvisa medfört material inte har utfärdats.

I vissa utbildningar förutsätter verksamheten att varje student lojalt infinner sig och deltar i en gemensam arbetsprocess. Detta gäller särskilt konstnärliga utbildningar. Att någon utan giltigt skäl uteblir från repetitioner eller uppförande av t.ex. orkesterverk eller skådespel kan innebära en påtaglig störning. I vart fall vid upprepat uteblivande utan laga förfall bör disciplinansvar kunna aktualiseras. Detsamma gäller i fråga om underlåtenhet att infinna sig till enskild undervisning, t.ex. inom musikerutbildning. Av detta exempel framgår att redan kostnadsmissiga konsekvenser av ett visst handlande undantagsvis kan ha betydelse för om en verksamhet störs eller hindras.

Att någon för oljud, uppträder berusad av alkohol eller på annat sätt störande behöver inte innebära att brott förövas. Verksamheten kan ändå störas eller hindras. I bagatellartade fall är emellertid försiktighet i bedömningen tillrådlig. Mycket beror på i vilket sammanhang gärningen förövas. Vad som stör verksamheten på en sjukhusklinik eller under ett skriftligt prov behöver inte göra det i en lärosal.

Sakliga meningsyttringar kan aldrig sägas störa eller hindra verksamheten. I ett mål som avgjorts av Kammarrätten i Stockholm genom dom den 29 mars 1993 (mål nr 88-1993) var bland annat fråga om huruvida lektioner störts genom frågor som varit omöjliga att besvara. På grund av att bevisningen var bristfällig kom Kammarrätten inte att ta ställning till om ett sådant störande av verksamheten kan föranleda disciplinär åtgärd.

Undantagsvis kan verksamhet störas eller hindras genom oaktsamma handlingar eller av beteende varöver vederbörande inte har kontroll. Antag t.ex. att en utmattad student vid ett skriftligt prov faller i sömn och genom ljudliga snarkningar stör omgivningen eller att någon drabbas av ett epileptiskt anfall. Enligt förordningens ordalydelse finns inget hinder mot att tillgripa disciplinära åtgärder i sådana fall. Något behov därav finns dock inte. Liksom man i fuskfall bör kräva att handlingen är uppsåtlig bör man i störandefall kräva att beteendet är medvetet. Att ta upp frågan om ingripande i de nämnda exemplen vore närmast otillständigt. Om den snarkande studenten insisterar på att få stanna kvar och använda skrivningslokalen som sovrum stör hon verksamheten uppsåtligen.

Att utredning måste företas med anledning av en misstanke om förseelse eller en överträdelse av en ordningsföreskrift innebär inte i sig att någon verksamhet störs.

Studenter, som i strid mot ordningsreglerna lagrat material på utrymme som tilldelats dem i en högskolas datoranläggning, har av Länsrätten i Blekinge län i två fall bedömts ha stört verksamheten vid den särskilda inrättning som högskolans datorenhet ansågs utgöra. Det lagrade materialet var i det ena fallet pornografi (dom den 28 februari 1996; mål nr 198-96), i det andra fallet nationalsocialistisk propaganda (dom den 27 mars 1996; mål nr 207-96). Det är svårt att i domarna se någon annan grund för disciplinansvar än att vissa ordningsregler har överträtts. Vari störningen skulle bestå är inte konkretiserat. Att i strid mot ordningsreglerna t.ex. använda en anslutning till datornät för avsändande av ett e-postmeddelande kan i vart fall inte anses störa verksamheten vid en datorenhet.

5. Disciplinära åtgärder

Enligt HF 10:2 är varning och avstängning de disciplinära åtgärder som kan komma i fråga vid förseelse enligt HF 10:1. En disciplinnämnds beslut om varning eller avstängning kan överklagas till länsrätt (se HF 12:3). I HF 10:14 finns bestämmelser om interimistisk avstängning.

Preskription

Preskriptionstiden är enligt HF 10:1 st. 2 två år, dvs. densamma som för brott som inte kan bestraffas med mer än ett års fängelse eller för tjänsteförseelse enligt lagen om offentlig anställning. Det är i regel uteslutet att senare på ett tillfredsställande sätt utreda vad som förevarit och de åtgärder som kan vidtas är då ofta verkningslösa.

I andra sammanhang bryts preskriptionstid i regel genom någon form av delgivning av misstanke. Förordningen bör däremot tolkas enligt sin ordalydelse, så att beslut om disciplinär åtgärd måste fattas före preskriptionstidens utgång.

Varning

Varning kan meddelas av rektor (HF 10:9) eller av disciplinnämnden (HF 10:3). Varning kan ges skriftligt eller muntligt. Sättet för meddelande av varning skall antecknas i akt eller protokoll. Skriftlig varning är att föredra, bl.a. för att undvika missförstånd rörande huruvida en formell varning har meddelats. Studenten skall underrättas om att en varning av rektor kan underställas disciplinnämnden för prövning (HF 10:10).

Avstängning

Ett beslut om avstängning meddelas av disciplinnämnden (HF 10:3). Det skall innehålla uppgift om den tidsperiod under vilken avstängningen skall gälla. Om inte annat föreskrivs i beslutet, inleds avstängningsperioden omedelbart (HF 10:12).

Avstängning får ske i högst sex månader. Avstängningen kan avse mer än en period. Tidigare föreskrevs uttryckligen att avstängningen bör förläggas till terminstid. Skälet för den bestämmelsen var att en avstängning under annan tid normalt inte kan fungera som en sanktion. Ibland förläggs dock kurser eller examination till tid utanför termin, och då kan det vara befogat att låta avstängningen gälla även sådan tid. Den nämnda möjligheten att dela upp en avstängning i flera delperioder skall ses mot denna bakgrund. En avstängning på tre månader kan behöva fördelas på en månad i slutet av en vårtermin och två månader i början av en hösttermin för att den skall vara meningsfull. Det är inte uteslutet att en uppdelning på tre delperioder kan behövas, om också en sommarkurs skall täckas.

Att under löpande läsår dela upp en avstängning i flera perioder kan vara motiverat i två fall. Det ena är att man önskar mildra effekten av en avstängning så att studenten ges möjlighet att delta i ett särskilt viktigt utbildningsmoment eller i ett prov mellan två avstängningsperioder. Det andra är att det är utrett att studenten avser att vistas vid lärosätet endast under vissa perioder. I andra fall skulle en uppdelning på goda grunder kunna uppfattas som trakasseri.

Avstängning innebär ett förbud att delta i någon form av verksamhet inom ramen för utbildningen. Studenten är utestängd från undervisning och prov, men också från t.ex. laborationslokaler och bibliotek vartill allmänheten inte har tillträde. Det kan finnas anledning att erinra om att även doktorander omfattas av förordningen.

I studiemedelshänseende räknas en avstängningsperiod som studieavbrott, vilket innebär att studenten i princip är skyldig att återbetala studiemedel som erhållits för ifrågavarande period. Centrala studiestödsnämnden skall underrättas om avstängningen (HF 10:13).

Det skall märkas att en avstängning gäller utbildningsverksamheten vid den berörda högskolan. Det kan därför inte uteslutas att en avstängning inte får avsedd verkan därför att studenten lyckas delta i utbildning vid en annan högskola.

Avstängning från vissa lokaler

Enligt HF 10:2 st. 3 får en avstängning begränsas till att avse tillträde till vissa lokaler. Denna möjlighet är av liten praktisk betydelse och bör reserveras för fall av störande handlingar, främst i just ifrågavarande lokaler, när en varning inte anses vara tillräcklig.

Av HF 10:13 följer att Centrala studiestödsnämnden skall underrättas även dessa fall. Eftersom avstängningen här inte är jämställa med ett studieavbrott får regleringen anses bero på ett förbiseende, och man bör avstå från underrättelse.

Valet mellan varning och avstängning

Avstängning är en tämligen ingripande åtgärd som bör tillgripas endast om en varning på grund av omständigheterna i ärendet framstår som utesluten. Om en förseelse är relativt bagatellartad skall således varning användas.

Såvitt gäller störandefall förutsattes vid utredningsarbetet i början av 1980-talet att varning skulle vara den normala åtgärden vid förseelser av lindrigare beskaffenhet. Det olämpliga beteendet borde dock bedömas som allvarligt om det riktas mot tredje person (t.ex. en patient vid vårdutbildning eller en skolelev vid lärarutbildning). Det ansågs ligga i sakens natur att påföljden kunde stanna vid varning, när upprepat uteblivande från gemensam verksamhet får sådana följder att ett störande eller hindrande föreligger.

I störandefall bör således avstängning komma i fråga när förseelsen är att anse som allvarlig, t.ex. därför att det rör sig om inte obetydlig brottslighet, och vid upprepade förseelser. I de ovan i avsnitt 4 nämnda domarna rörande störande av verksamheten vid en högskolas datorenhet genom otillåten lagring av material bestämdes påföljden till avstängning i en respektive två månader.

Även i fuskfall kan varning komma i fråga. Ofta är dock förseelsen sådan att det är svårt att undvika avstängning. Om medförda otillåtna hjälpmedel är sådana att användning därav skulle kunna påverka betyget, bör avstängning vara normalpåföljden, oberoende av om hjälpmedlet visar sig vara direkt användbart vid provtillfället. Även upprepade förseelser av relativt lindrig beskaffenhet bör normalt föranleda avstängning.

Valet mellan varning och avstängning bör inte bygga på ett rent strafftänkande. Rättsviseskäl ? dvs. att lika fall bedöms lika och olika fall bedöms olika ? är visserligen viktiga, men bör inte alltid dominera. Viss hänsyn bör tas till vad som är ändamålsenligt för att främja studentens personliga utveckling. Det bör vara tillåtet att i någon mån beakta vad som framstår som uppriktig ånger. Man kan lägga vikt vid sådant som sociala skäl, personliga problem, sjukdom eller att studenten närmast handlat i panik. Skakande personliga upplevelser kan göra att studenten är oförmögen att handla rationellt. Att visa ett visst förtroende, att låta vederbörande förstå att man ser det inträffade som en engångsföreteelse, kan väl ha en positiv verkan.

Det har gjorts gällande att man i störandefall skulle kunna låta valet mellan varning och avstängning bestämmas av hur stor risken är att studenten fortsätter att störa eller hindra verksamheten. Denna ståndpunkt kan inte godtas. All kriminologisk erfarenhet säger att när det gäller förutsägelse av återfall är även de bästa prediktionsinstrument föga bättre än ett slumpmässigt urval. Den överlägset bästa prediktionsfaktorn är tidigare återfall, och sådana kan i disciplinärenden beaktas utan förutsägelser om framtida förseelser.

Det förhållandet att en interimistisk avstängning har förekommit kan föranleda att ytterligare avstängning framstår som alltför ingripande, och varning således ges i ett fall där avstängning annars borde ha beslutats. En annan möjlighet ? som av rättsviseskäl är att föredra med tanke på de studiestödmässiga konsekvenserna av en avstängning ? vore att besluta om avstängning, men låta avstängningsperioden löpa retroaktivt från första dagen av den interimistiska avstängningen. Det är emellertid tveksamt om detta är förenligt med ordalydelsen i HF 10:12 ("genast tillämpas, om annat inte föreskrivs").

Avstängningens längd

Vid bestämmande av hur lång en avstängningsperiod skall vara är utgångspunkten att huvudvikten bör läggas vid hur allvarlig förseelsen är. Avstängningens kvantitativa aspekt bör utnyttjas för att förmedla, både till den som avstängs och till andra, hur allvarlig förseelsen bedöms vara. Härav följer förmodligen en viss allmänpreventiv effekt.

Det finns emellertid ett visst utrymme för att låta sådana personliga omständigheter, som nämnts ovan, verka i förmildrande riktning också när avstängningens längd skall bestämmas.

Man bör nöja sig med att använda ett mycket begränsat antal steg av de många som teoretiskt sett finns tillgängliga inom tidsramen sex månader. Man kunde till och med överväga att använda enbart hela månader som avstängningsperioder. Erfarenheten har emellertid visat att sex veckor kan vara en lämplig period. Vid påtagligt förmildrande omständigheter av personlig art kan även två eller tre veckor motiveras som en lämplig period.

Avstängning för längre tid än tre månader bör reserveras för mycket kvalificerat fusk och för störande genom allvarlig brottslighet. I samband med att maximitiden för avstängning höjdes från tre till sex månader uttalade departementschefen följande (prop. 1981/82:193 s. 7).

För synnerligen grova fall av t.ex. plagierande av uppsats eller upprepade förseelser torde ... en längre avstängningstid än ... tre månader behövas för att vara tillräckligt avskräckande.

I regel bör således avstängningsperioden inte vara längre än tre månader. Om man enbart utgår från hur allvarlig förseelsen är, så kan det vara lämpligt att skilja mellan endast tre kategorier av förseelser: enmånadsfall, tvåmånadersfall och tremånadersfall. Försvårande omständigheter är i fuskfall bland annat systematisk förberedelse, stor omfattning av fusket och särskild förslagenhet vid genomförandet. Generellt får anses gälla att återfall bör påverka avstängningstidens längd.

Om studenten har varit interimistiskt avstängd bör det beaktas vid bestämmandet av avstängningens längd, om det anses vara omöjligt att besluta om retroaktiv avstängning (se ovan).

En avstängning som bestäms utifrån nu redovisade överväganden kan emellertid drabba väldigt olika, beroende på hur utbildningen är utformad, hur examinationen sker eller vilka möjligheter det finns att läsa om en kurs. En annan typ av rättviseskäl gör sig således gällande. Detta utvecklas närmare i de Råd och kommentarer (1987) som nämnts ovan i avsnitt 2.

Vid avvägningen av tid för avstängning bör sålunda uppmärksammas i vad mån avstängningen påverkar förutsättningarna för den studerandes fortsatta utbildning. Det är dock av intresse även för samhället att en studerande fullföljer sina studier. För exempelvis studerande med bunden studiegång kan även en kortare avstängning få den icke avsedda effekten att studierna försenas en termin, ett år eller t.o.m. längre beroende på hur ofta antagning till utbildningen äger rum. Det skall vidare erinras om att en avstängning på t.ex. en månad på en tentamenstätt utbildningslinje som läkarlinjen kan "slå" väsentligt hårdare än motsvarande tid på en linje för t.ex. humaniora. Vad avser utländska studerande bör beaktas att en längre avstängning kan få den övereffekten att vederbörandes uppehållstillstånd och möjligheter att få studiebidrag från hemlandet kommer i fara.

Det är dock inte givet att en förkortad avstängning blir mindre kännbar. Hela terminen kan ändå vara spolierad. I sammanhanget är möjligheten att mildra effekterna av en avstängning genom att dela upp den i perioder av intresse. För att det skall vara motiverat att av nu aktuella skäl besluta om varning i stället för avstängning bör emellertid omständigheterna vara synnerligen egenartade.

En utbildning kan också vara utformad så att en avstängning, som bestäms utifrån hur allvarlig förseelsen är, inte blir tillräckligt ingripande. Man har då att välja mellan att förlänga avstängningstiden och att dela upp den, t.ex. för att även täcka ett tentamenstillfälle. Det senare alternativet synes vara det hederligaste. För att studenten inte skall uppfatta åtgärden som orättvis krävs dock att nämnden utförligt motiverar sitt beslut.

Det kan tänkas att disciplinnämnden har att i ett ärende behandla mer än en förseelse av en viss student, t.ex. fusk vid mer än ett prov, upprepade störandefall eller en kombination av fusk och störande. Vid sådan konkurrens kan man tänka sig att bedöma varje förseelse för sig. Den sammanlagda avstängningsperioden skulle i så fall kunna bli längre än sex månader. Tar man ledning av vad som gäller för brottmål, skall man emellertid i stället göra en helhetsbedömning av samtliga förseelser. Maximitiden för avstängning blir då sex månader, oberoende av antalet förseelser som prövas i ärendet. Vid en helhetsbedömning kan det då vara befogat att besluta om en ganska lång avstängning trots att varje förseelse inte är särskilt allvarlig. Vad

som sagts ovan om att mer än tre månaders avstängning bör komma i fråga endast särskilt allvarliga fall gäller uppenbarligen inte här.

Om ett disciplinärende väcks innan en tidigare beslutad avstängning avslutats (eller kanske ens hunnit börja verkställas), finns det ingen möjlighet att undanröja det tidigare beslutet och fastställa en gemensam avstängningsperiod för samtliga förseelser.

Förslag om avstängning enbart från prov

I den i avsnitt 2 ovan nämnda, av författaren utförda, översynen av disciplinförordningen föreslogs att en avstängning skulle kunna begränsas till att avse endast prov. Syftet härmed vore att undvika de tröskeeffekter som uppkommer vid övergången från varning till avstängning. Även en kortvarig avstängning är mycket mer ingripande än en varning. Rättsviseskäl talar således för att införa en disciplinär åtgärd som är mer ingripande än en varning och mindre ingripande än en generell avstängning.

Högskoleverket har biträtt denna bedömning och föreslagit att en regel med angiven innebörd införs. Se Högskoleverkets rapport s. 91.

Avstängning från prov skulle kunna bli normalpåföljden i fuskfall av mindre allvarlig karaktär. Det skulle även bli lättare att hantera situationer där även en relativt kort avstängning annars skulle drabba studenten mycket hårt.

Det får antas att den längsta avstängningsperioden även i dessa fall kommer att vara sex månader. Vid bestämmande av hur lång avstängningen skall vara måste stor vikt läggas vid vilka möjligheter till examination som finns.

Rätten till redan beviljade studiemedel bör inte påverkas. En annan sak är att en avstängning från prov kan ha betydelse för framtida beslut om studiemedel i och med att möjligheten att visa framgång i studierna begränsas.

Någon gång kan det vara svårt att dra gränsen mellan undervisning och prov. Det blir allt vanligare att mindre prestationer under en kurs ges betydelse för slutbetyget. För att inte motverka syftet med att införa avstängning från prov som en särskild disciplinär åtgärd bör begreppet prov uppfattas ganska restriktivt.

6. Beviskravet

Vissa bestämmelser om utredning ges i HF 10:9 och 10:11. Beslut om disciplinär åtgärd skall bygga på en noggrann utredning. Det är av väsentlig betydelse att högskolornas instruktioner för skrivningsvakter innehåller utförliga anvisningar om upprättande av protokoll och andra åtgärder med anledning av misstanke om fusk eller annan förseelse. Även vid förseelser förövade i andra sammanhang är det av vikt att ett protokoll omedelbart upprättas. Vittens namn bör antecknas. Det kan vara befogat att utarbeta en särskild blankett för anmälan. Då ett omhändertagande av hjälpmedel aktualiseras bör ett vittne tillkallas.

Ett beslut om en disciplinär åtgärd är en belastande förvaltningsakt. Ett beslut om avstängning drabbar ofta en student hårt. Rättssäkerheten kräver därför att beviskravet sätts högt. Även om det inte rör sig om straffrättskipning skall i princip samma höga krav gälla, dvs. det skall vara *fullt styrkt* (bortom rimligt tvivel) att vederbörande har gjort sig skyldig till en förseelse. Tvivel i detta hänseende kan inte kompenseras med mildhet vid bestämmande av sanktionen.

Beviskravet har belysts genom Regeringsrättens dom i RÅ 1996 ref. 15. En student hade vid en skrivning i juridik medfört ett otillåtet hjälpmedel i form av ett ark med en sammanfattning av och kommentarer till två rättsfall. Studenten invände att han hade glömt kvar arket i sitt rättsfallshäfte och således inte uppsåtligt medfört det vid tentamenstillfället. Regeringsrätten upphävde kammarrättens beslut om avstängning (sex veckor) med följande motivering.

En disciplinär åtgärd i form av avstängning utgör ett allvarligt ingrepp mot den enskilde studenten. För att ett beslut om avstängning skall få meddelas krävs därför att det av utredningen klart framgår att studenten gjort sig skyldig till den påtalade förseelsen. I målet är ostridigt att NN medfört sammanfattningen till skrivningen. Hans förklaring till hur detta skett framstår emellertid inte som osannolik. Regeringsrätten finner mot denna bakgrund att det gentemot de uppgifter han lämnat inte kan anses klarlagt att han försökt vilseleda vid tentamen på sätt disciplinnämnden utgått från.

I fuskfallen är bevissvårigheterna ofta betydande, om studenten inte erkänner att hon har begått förseelsen. Det beror delvis på uppsåtskravet, men också på bristen på insyn vid hemarbeten o.dyl. och på att bevisvärdet av att två personer vid en tentamensskrivning har lämnat likartade svar kan vara mycket begränsat.

I störandefallen torde bevissvårigheter förekomma mer sällan. Här torde den största svårigheten ligga i att man måste avgöra om ett beteende är så allvarligt att det innebär att verksamheten störs eller hindras på det sätt som förordningen kräver. I ett fall som avgjorts av Kammarrätten i Stockholm genom dom den 29 mars 1993 (mål nr 88-193) ansågs en konflikt mellan två studenter inte ha stört undervisningen i tillräckligt hög grad. Men domen är av intresse även i fråga om bevisskravet. Bland annat sägs följande rörande en annan anmälningsspunkt.

Någonting som styrker hennes påstående har inte framkommit och uppgifterna är dessutom så pass allmänt hållna att de inte kan ligga till grund för ett avstängningsbeslut.

7. Ingripande på platsen

HF innehåller inga bestämmelser om omedelbara åtgärder som föranleds av misstänkt fusk eller av att någon stör eller hindrar verksamheten. Det finns ingen motsvarighet till skolförfattningarnas bestämmelser om rätt för lärare t.ex. att utvisa en elev från en lektion.

Lärare i grundskola eller gymnasium har enligt prejudikat från Högsta domstolen viss rätt till kroppsligt ingrepp mot en störande elev, även om det inte föreligger en nöd- eller nödvärnssituation. Någon motsvarande rätt att ingripa mot studenter, som ju i regel är myndiga, finns inte heller.

En student har emellertid ingen ovillkorlig rätt att vistas i högskolans lokaler och måste anses vara skyldig att lämna t.ex. en undervisningslokal eller ett tjänsterum på tillsägelse av den som är ansvarig för pågående verksamhet. Underlåtenhet att följa uppmaningen utgör i regel olaga intrång (BrB 4:6).

Störande handlingar

Ett omedelbart ingripande av en lärare, skrivningsvakt eller annan person mot den som stör eller hindrar verksamheten kan kräva viss användning av våld eller tvång. I nödvärnssituationer, exempelvis vid ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom, får våld eller tvång utövas om gärningen inte är uppenbart oförsvarlig (BrB 24:1). Sådan nödvärnsrätt finns också bl.a. i förhållande till den som olovligen trängt in i eller försöker tränga in i rum, hus, gård eller fartyg. Även nödparagrafen (BrB 24:4) kan vara tillämplig, t.ex. när den gärning som utförs i nöd drabbar tredje man.

Enligt 24 kap. 7 § andra stycket Rättegångsbalken får envar gripa den som begått brott, varpå fängelse kan följa, bl.a. om det sker på bar gärning, dvs. på brottsplatsen eller under ett kontinuerligt förföljande därifrån. Den gripne skall skyndsamt överlämnas till polisman. De flesta brott som nämns nedan i avsnitt 8 har fängelse i straffskalan, även t.ex. ofredande. Fängelse kan dock inte följa på hemfridsbrott eller olaga intrång, som inte är grovt, åverkan (dvs. ringa fall av skadegörelse) eller förargelseväckande beteende.

Vid tillåtet gripande har man rätt att använda försvarligt våld (23 § Polislagen).

Om någon, som stör eller hindrar verksamheten, vid uppmaning av lärare, skrivningsvakt, osv. att lämna lokalen vägrar att efterkomma uppmaningen, gör sig han eller hon skyldig till olaga intrång. I sådana ”kvarstannandefall” finns emellertid ingen nödvärnsrätt som svarar mot den som finns i ”inträngandefallen”. (Situationen är en annan vid hemfridsbrott.) Någon rätt att gripa vederbörande finns inte heller, om inte brottet kan klassificeras som grovt. Avlägsnande med tvång i ”kvarstannandefall” förutsätter således normalt att polis tillkallas.

Det är givet att en uppmaning till en student att lämna lokalen inte bör fattas utan moget övervägande. Det är önskvärt att uppmaningen har stöd i utfärdade ordningsregler. Utestängningen är tillfällig. Beslutet gäller tills provet eller undervisningsmomentet har slutförts, tills vederbörande har nyktrat till, osv. Det är inte fråga om ett beslut om (interimistisk) avstängning.

Vilseledande handlingar

Vid misstanke om fusk har en lärare eller skrivningsvakt ingen befogenhet att ta något i beslag eller att utföra en kroppsvisitation.

Omhändertagande av hjälpmedel, osv. förutsätter således samtycke av studenten. I annat fall gör sig läraren eller skrivningsvakten skyldig till egenmäktigt förfarande (BrB 8:8).

Ett samtycke är giltigt även om alternativet till att visa upp och lämna ifrån sig hjälpmedlet är att tvingas avbryta provet och lämna lokalen. Om den som misstänks ha fuskat tillåts stanna kvar i lokalen, får det anses åligga högskolan att tillse att den som frångått tillåtna hjälpmedel, som misstänks ha preparerats på otillåtet sätt, bereds tillgång till ett annat exemplar av hjälpmedlet.

Ett samtycke till att hjälpmedel omhändertas kan återkallas när som helst. Av utredningsskäl är det därför angeläget att bevisning snarast säkras genom fotokopiering.

Som nämnts ovan i avsnitt 4 förvandlas normalt ett fall av misstänkt fusk till ett störandefall, om studenten vägrar att visa upp eller lämna ifrån sig hjälpmedel och samtidigt vill stanna kvar och fullfölja det skriftliga provet. Därefter blir vad som sagts ovan om störandefall

tillämpligt. Detta innebär att avlägsnande med tvång normalt förutsätter att polis tillkallas.

8. Anmälan till polis- eller åklagarmyndighet

Brottsliga gärningar

Fuskfall innefattar endast undantagsvis brottslig gärning. Främst aktualiseras ansvar för urkundsförfalskning eller brukande av något förfalskat ? enligt BrB 14:1 respektive 14:9 ? i samband med ändring av åsatta poäng eller av skrivningssvar sedan provet har avslutats. Ibland kan det vara fråga om osant intygande eller brukande av osann urkund (BrB 15:11). Osant intygande förövas t.ex. när någon på en närvarolista sanningslöst antecknar någon annan som närvarande vid obligatorisk undervisning.

Den som bereder sig tillgång till skrivningssvar före ett prov gör sig eventuellt skyldig till olaga intrång (BrB 4:6), intrång i förvar (BrB 4:9), egenmäktigt förfarande (BrB 8:8) eller skadegörelse (BrB 12:1).

Plagiat i doktorsavhandlingar eller andra skrifter som görs tillgängliga för allmänheten kan innebära brott mot upphovsrättslagstiftningen. Detsamma gäller bl.a. otillåten användning av datorprogram.

Teoretiskt sett kan många typer av brott förövas i samband med att en verksamhet störs eller hindras. Uppenbara fall är mord, olaga frihetsberövande, våldtäkt och mordbrand. Mer realistiskt är att föreställa sig integritetskränkande eller skadegörande handlingar av mer måttlig svårhetsgrad, såsom misshandel (BrB 3:5), olaga tvång (BrB 4:4), olaga hot (BrB 4:5), hemfridsbrott eller olaga intrång (BrB 4:6), ofredande (BrB 4:7), egenmäktigt förfarande (BrB 8:8), skadegörelse (BrB 12:1), våld eller hot mot tjänsteman (BrB 17:1) och förgripelse mot tjänsteman (BrB 17:2). Även störande av förrättning eller allmän sammankomst (BrB 16:4), förargelseväckande beteende (BrB 16:16), våldsamt motstånd (BrB 17:4) och brott mot narkotikastrafflagen eller alkohollagstiftningen kan förekomma.

En vägran att på uppmaning av en lärare eller en skrivningsvakt lämna ifrågavarande undervisnings- eller skrivningslokal är i regel att bedöma som olaga intrång.

Bör anmälan ske?

Om en förseelse som kan föranleda disciplinansvar innefattar att ett brott kan vara förövat, uppkommer frågan om rektor bör tillse att saken anmäls till polis- eller åklagarmyndighet. Klart är att det inte finns någon anmälningsplikt. Det finns ingen motsvarighet till 22 § lagen (1994:260) om offentlig anställning, där det sägs att den som är skäligen misstänkt för att i sin anställning ha begått brott skall anmälas till åtal, om misstanken avser brott som sägs i BrB 20 kap. 1-2 eller 20:3 st. 1 (dvs. tjänstefel, mutbrott eller uppsåtligt brott mot tystnadsplikt) eller annat brott om detta kan antas föranleda någon annan påföljd än böter.

Att helt avstå från anmälan kan knappast vara en rimlig handlingslinje. Vid vålds- eller skadegörelsebrott som inte är ringa brott måste rättsväsendet under alla omständigheter kopplas in. Att i övrigt laga efter läglighet låter sig väl göra, men det har vissa nackdelar. Likartade förseelser mot förordningen kan komma att behandlas väldigt olika beroende på om anmälan sker eller inte sker. Det kan även hända att en student inom utbildningens ram förövar ett inte obetydligt brott som inte utgör en förseelse mot förordningen (t.ex. en urkundsförfalskning som inte sker i samband med bedömning av en studieprestation).

Att uppställa en riktlinje för när anmälan bör ske har betydande praktiska fördelar. Innehållet häri behöver inte vara särskilt komplicerat. Nyss nämnda bestämmelse i lagen om offentlig anställning kan tjäna som förebild. Det innebär att anmälan bör ske om misstanken avser ett brott som är så allvarligt att påföljden kan antas bli strängare än böter.

Vi har således att utgå från att anmälan till polis- eller åklagarmyndighet ibland sker och ibland inte sker. Sker inte anmälan handläggs ärendet i vanlig ordning. Sker anmälan har vi att ställa frågan hur ett eventuellt åtal bör påverka handläggningen.

En av de tre handlingsmöjligheterna i HF 10:9 st. 2 får anses vara utesluten. Varning av rektor, dvs. disciplinär åtgärd utan att disciplinnämnden är inkopplad, måste vara en olämplig reaktion på en förseelse som bedömts kunna innefatta en relativt kvalificerad

brottslig gärning. Valet står därför mellan att lämna ärendet utan vidare åtgärd och att hänskjuta det för prövning av disciplinnämnden.

Huvudregeln bör vara att ärendet hänskjuts till disciplinnämnden. Det viktigaste skälet härför är att det annars finns en betydande risk för att förseelsen överhuvudtaget inte beivras. Det kan tänkas att en åklagare eller en domstol finner att brott inte är förövat; förutsättningarna för ansvar för brott är ju inte desamma som för disciplinärt ansvar enligt förordningen och dessutom kan bevisvärderingen utfalla på annat sätt. En åklagare har vidare vissa möjligheter att, trots att det finns tillräckliga skäl för åtal, avstå från att väcka åtal. Det är också sannolikt att de rättsvårdande myndigheternas arbetsbelastning, särskilt i storstadsregionerna, leder till att handläggningen av annan brottslighet prioriteras. I värsta fall preskriberas brottet. I vart fall kan det ta ganska lång tid innan lagföring sker. Det måste göra ett egendomligt intryck på andra studenter om inget påtagligt händer inom rimlig tid med den som särskilt grovt brutit mot förordningen.

En annan synpunkt ? som gör sig särskilt gällande vid grövre brott som avser våld, hot eller skadegörelse ? är att det kan vara angeläget att besluta om interimistisk avstängning enligt HF 10:14.

Undantagsvis kan emellertid den omständigheten att en förseelse blir föremål för rättslig prövning böra föranleda att ärendet lämnas utan vidare åtgärd. Ett beslut om avstängning kan vara verkningslöst, såsom när en urkundsförfalskning upptäcks efter det att vederbörande har lämnat högskolan. Även vid förseelser av personer som deltar i enstaka kurser eller studerar på distans kan det framstå som föga meningsfullt att vidta någon ytterligare åtgärd, när förseelsen kan beräknas komma att beivras genom rättslig prövning.

En disciplinnämnds beslut om avstängning fattas normalt långt innan förseelsen leder till en straffrättslig påföljd. Åklagaren (vid strafföreläggande) eller domstolen (vid dom i brottmål) skall enligt BrB 29:5 och 30:4 vid bestämningen av påföljd beakta det men som en avstängning har inneburit.